

երեւալ մեկնութիւնը. բայց զորաւոր պատ-
ճառներ առ այս կը տարկեն. Թ. Նկատելով
որ նախընթաց «Իւր-է», բառը՝ գրուածքի,
պատմութեան մը կցած է Մագիստրոս, հոս
«գրուածք կամ տողան, ըսելու տեղ» որ-
քովս բառը գործածեր է. Բ. էր մասնիկը՝
«աթմ-էր, այս դարուն մէջ ծանօթ է, եւ
նոյն ինքն Մագիստրոս իւր Ցաղապատութեան մէջ
(Վնդ. էջ 68) կը գործածէ» «մանց
գաւթը փորեին», Գ. «Սիւր-է աթմ-էր փր-
լաւ-է-ն», այսինքն «մեկնողական զարմանալի
տողներով, բացատրութեան փոխարէն կը
գտնենք Մագիստրոսին գործածուած՝ այս-
պիսի նախադասութիւն մը. (խորին գրա-
ծնեալ) «այժմ պարտ վարկանիմ փեր-
լաւս Բագիստրոս-իւն» զքո խոչնդութիւնն
երեւակապացուցանել», (Մկս. էջ 125), եթէ
մեր այս 3 պատճառները զօրեն, այն ատեն
«սիւր-էր կ'ըլլայ արարերէն» ستر, ستر
= sutur (կամ) = estur ستر
= esatir), գրուած, տող, ligne d'écriture,
կամ պարզ écriture. Ս'երեւալ թէ այս
բառին նշանակութեան վերահասու եղած
չեն Բուր ընդորինակողները. ունիք իւր
շահագործն առած են եւ այսպիսիներ բնագրին
մէջ «ուղիանձն», բառէն ետքը «լաւ-ի»
բառը զանց ըրած են (ինչպէս Պր. Վոս-
տանեսանցի հրատարակած բնագիրը). իսկ
այլք իւր «տողը, տողան, ստիւթ» = «սիւր
նկատած են եւ «ուղիանձն», բառէն ետքը
կը գործածեն «լաւ-ի» բառը (տես ՆԻ.
Սնտ. էմ. եւ Վինն.):

Ըստ մեր առաջին մեկնութեան այս տողիս
իմաստը կ'ըլլայ՝ բնականաբար. «փեր-լաւ-իս
լաւ-իս ցնդելու ժամայ ցոյց դիտի ուս»,
ջնդելու է ոմանց՝ «վերլուսական, ձեւը»:

Իսկ երկրորդ՝ եւ մեր ստուգագոյն նկատած
մեկնութեան համեմատ, իմաստը կ'ըլլայ՝ «Այդ
ստիւթն փեր-լաւ-իս ուս-իւր» Լաւ-լաւ-իս
ժամայ մէջ ցոյց դիտի ուս», համեմատեալ «Լաւ-
ուս-իս փեր-լաւ-իս» (Մկս. էջ 82):

3. Ուղիանձն = լուսատուր [լուսաշաւիղ]
(Հմտէն Հատ. 5 «աղագրական»); Ա. Պր.
այս բառին զիմացը ունի արդէն «լուսանձն»
մեկնութիւնը: Պր. Նորայրի հետ մէք ալ
ստիպուած ենք . . . Ողբագոյնէն հրաժարել
եւ «աղ-իս» «լուս», գաղափարը պահել
(= ուղի?); Գործածուած է թէ «աղագրական»
եւ թէ «աղագրական», բայց ուղղագրական վեր-
պակ համարելու ենք՝ ՆԻ. ի «ուղիանձն»:

ձեւը, Արդ՝ ի մէջ այլոց տես «աղագրական» ի Մ.
Կաղ. էմ. էջ 166. «աղագրական հոգեծաշակ
համարութիւն առցեալ» (կամ Հաշնաղ. տպ.
Պարիս, էջ 323). իսկ «աղագրական կայ հե-
տեւեալ խոսքին մէջ». «բանիկ աղբիւր աղ-
իս-իս ինչպէս էր այնք երբանիկ» (Սնդ.
էջ 170, իսկ Հաշնաղ. հետ ալ «աղագրական»,
ունի էջ 340); Ուստի արմատը կը գտնենք
նաեւ՝ «օթարան աղիւն լուսոյն» խոսքին
մէջ (Ս. Սիմ. Ճառք, Վննետ., էջ 297):
Արդ՝ բառին քով գրուած երկու հարցա-
կաններն ստուգաբանական համեմատութեան
համար գրուած են. եւ ոչ նշանակութեան
պատճառաւ, վասն զի «աղիւն եւ աղիւն
նշանակութեան ըլլալը Մագիստրոս արդէն կը
լուսաբանէ՝ «լուսաներկ եւ մաքուր եւ ու-
ղիւն-իս» «աղագրական» (Մկս. էջ 150)
բացատրութեամբ: Համեմատել նշնպէս
«լաւ-իս-իս թողեալ ձանապարհ» (Մկս.
էջ 160):

4. Զու = ճանապարհ (ուղեւորութիւն):
Բառին նշանակութեան համար չէ որ զատ
գլխով կը խօսինք լաւ-ի վրայ, այլ ՆԻ. ի եւ
Սնտ. բնագիրներուն մէջ տեսնուած «լաւ-ի»
ձեւին համար, որ մեծապէս կապ ունի «շաւ-
ղք» բառին հետ: Զարմանալի գործածու-
թիւններ ունի այս լաւ-ի բառը (որ արմատ է՝
լուսն = լուսն (կտր. լուսն)). «Ընդ ա-
մենայն լաւ ձանապարհին այսպէս աններ
(Ս. Մկս. էջ 53). — Զատ մօտ մեր
«շաւղք ձանապարհ» ձեւին: «Զուգը յաշ-
խարհէ յաշխարհ շրջիմ» (Բարս. Վ., էջ
163) եւն: իսկ Մագիստրոս ունի իւր յա-
տուկ ոճերը. «այժմ ուշ եղեալ իւրեւ լա-
մօտ (Մկս. տպ. դատ) առ Բարեբոն» (էջ 86):
«Եւ էի-լ սորա լաւ» (Սնդ.). «տայր մեզ
օգնականութիւն եւ ընդարձակագոյն դուռնս
լաւ գտել (լաւ-իս) ընդ-իս», (Սնդ.
էջ 122): Սեւիլ զարմանալի՝ «լաւ յաղ-
նիկ-իս ընդ-իս (Սեւիլ Կ. Պ. 1851, էջ 63 եւ
157). «Եւ վաղվաղակի լաւ յաղ-նիկ-իս...
լուսն», (Յուլ. Կաթ. էմ. 1853, էջ 173).
«Եւ լաւ-իս ձանապարհ արարին ի Ն. Զա-
ղաք» (Վարք եւ Վկայ. Վնն. Հատ. Ս.
էջ 353):

5. Ի քարոզնոսականն պատ = յարքունի
ապարանս [մնարան]: Ներուի մեջ հոս,
մեր մեծ զարմանքը յայտնելու թէ ինչպէս
մինչեւ հիմայ ոչ ոք՝ ոչ հին եւ ոչ նոր
բառագիրքներն, ոչ ձեռագիր գրութեան ու

քննողները, կրցեր են անդրադառնալ այս "նպատակ" բառին վրայ, որ կը կազմէ այս հաստատարի ամենամեծ գոհարարութիւններէն մին, եւ սակայն բացի այս տեղէն այլուր գոյութիւն չունի: Ազգուած անտարակոյս "նպատակ" լեռնէ, կամ "նպատակ", բառէն, անփոփոխ պահուած է մինչեւ հիմայ այս անիմաստ բառը: Եւ սակայն շատ որոշ է "ի քարգոնոսական պատ" իմաստը: Ուրեմն նախընթաց քարահնչական (euphonique) և անցած է հետեւորդ բառին վրայ եւ կազմած է չորս — լեռն: Հայերէն ձեռագիրները կ'եռան այսպիսի փոխանցութիւններով: Բայց Մագիստրոսի ձեռագիրներն ալ շատ օրինակներ կը հայթայթեն. այսպէս Միւնխէն. օրինակը ունի. Պատմիրդեայ Նշան (էջ 88). իսկ ՄԿ. էջ 214. ունի — լեռն "Պատմիրդեայ" շան, — "ուղեւորութեան Նշան", (Միւնխ. էջ 239), իսկ "ՄԿ. էջ 76. — լեռն" ուղեւորութեան նշան,¹ —

Քրեթիստոսի կազմուած է "տրեթիս" = թագաւոր, բառէն, զոր կը յիշատակէ Ագր. իսկ ՆԻմ. կը բերէ տրեթիս = թագաւոր: Չենք գիտեր թէ ինչ աղբիւր ունի Գեորգ Գրգի պարսկերէն բառագրոց. ի՞նչ է "տրեթիս" = թագաւոր բառին հետ (զոր կը յիշատակէ ՀԲ. Ն ալ, քարիկիյա ձեռով), իսկ զոր կը Նշանակէ "շէն, քուն, աղութ" — թող վկայէ ինքը Մագիստրոս, թէ միայն եւ միայն այս տեսութիւնն ուղիղ է եւ ստույգ, ահա թէ ինչ կ'ըսէ. "Խուզել զՆոսիմական արհեստս է շարք քարգոնոսական ապարանին. (ՄԿ. էջ 9). "առ դրան — աղութն քրեթիս, կընայ բառական յն. թարգմանուիլ. քրեթիս բառիւն ուղիղ է եւ ստույգ, ահա թէ ինչ կ'ըսէ. "Խուզել զՆոսիմական արհեստս է շարք քարգոնոսական ապարանին անկայացեալ քարացէ քեզ մեղաւն (զի մի... դպրութիւնս... ի բազմազ սատարեալ ի մոռացուած անկեղի", (Անդ. էջ 97): Ունի Մագիստրոս տրեթիսական ձեռ մըն ալ, որ յամենայն դէպս նոյն է "քարգոնոսական" պարսկապիս յունական բառին հետ. "եւ մահաշուշն հոտ քաղուն տրեթիսական նօսփին նախ

բուրէ", (Անդ. էջ 87). առաքեմ տառ արամականալ յիշեան յորեմաբեդուն տրեթիսական կընէ յաղեւականէն Արարացոց, յաղաւան արքունի", (Անդ. էջ 103):

Թէ հայերէնի մէջ զոր բառը շինուի, շին րեւ կը Նշանակէ, պէտք չունիք ապացուցանելու, այնպիսի յայտնի է հայերէնագէտներու. միայն բաւական կը համարենք յիշեցնել Մագիստրոսի վկայութիւնները. "եւ ոչ զոր" անպատ փոխել, (ՄԿ. էջ 85), "կրեմաւորաց [= քրեթիս] կայացեալ յանապատս բնաւորեցան", եւ զուղարգ զանապատս զոր վարկանիս, (Անդ.). "յաւանս եւ ի գիւղս, յանապատս եւ ի զոր", (Անդ. էջ 65): Ուրեմն այս 4—5 թուերու իմաստն ինքնին յայտնի է:

"Լուսաշուիլ", ուղեւորութեան ձաւարայ պիտի ծոյց տամ ի թագաւորականն պալատս, այսինքն "ի ձեմարան",

Ունիք վերջին եղիւ վկայութիւններ այս իմաստին ձաւարութեան համար. ի Մագիստրոսէ. "«Պղոտ» Նշանակէ բարձրորդն իսկ եւ երաւել — զաղեւորութեան մերոյ կենցաղական ճանաչողութեան իրրու ի Կալու կամ — NB. — յաղաւան արեւել", (ՄԿ. էջ 149): "Թագաւորական պալատս", կամ "ի տաճարն թագաւորական" (վարք եւ վկայ. զենեւ, շա. Բ., էջ 500) կ'ըստենենք, ի հարկէ, իր մեղաւն, ապա թէ ոչ բոլորովին անիմաստ կը ձեռն Մագիստրոսի փոխաբերաբար նկարագրած գեղեցիկ նմանութիւնը: Կը յիշեցնենք տարախոհներու, այս թուին մէջ մեր յիշատակած մէկ վկայութիւնը. "եւ կամիմ զի եւ դա յարբուրնս քոյոյ քարգոնոսական ապարանի առկայացեալ քարացէ քեզ մեղաւն", նոյնպէս "քեզ այսպէս վայելէր Բաբայ եւ յայսպիսի զորութեան մեղաւն", (ՄԿ. էջ 41): Զեմաւան¹ կը գտնուէր նաեւ յարբուրնս, ուր

1 Զոր Լուսաւ ալ կ'անունն Մագիստրոս (էջ 83). "այլ եւ ոչ ի լուսանն մուտնել", "Մի զը անկարողս ի քառեցն եղծակցէ մացէ ի լուսանն", (Մ. ձառագիր) (ՄԿ. էջ 91): իսկ Դ. Անդալթի² համալսարան կ'ըսէ այս լուսանն. "«Պղատանի վերայ իւր ճաշաւարանին ձառագիրս կամ ձառագիրս, որուն նոր յն. կ'ըսեն Πανδιδακτρίσιον» մակագրեաց. Անեկրաւմի մի ներքոստանցէ", (Դ. Անդ. զենեւ, էջ 128 — "անեկրաւմիական որ մի ներքոստանցէ" կ'ըսէ Մագիստրոս, էջ 9). "առաջի իւրում համալսարանին մակագրեաց", (Դ. Անդ. էջ 192). "Քանիպիստեւ եւ Արիստոտէս Պղատանի էին աշակերտք, որը եւ յնոս նորս փոխաւորք էրն համալսարանին նորս. իսկ արդ քանիպիստեւ արար զտալիկեան հերբուսանն, իսկ Արիս-

1 Համեմատելու է վերջ յիշուած գրքից ի (9 հատ.) որ գրուած է "Գեղե իւրեւ", Պարսկից Եր. (այսպէս ՄԿ. էջ 202), որ ըսաւ Մի. Դ. Եր. Եր. Եր. — իմաստին պիտի ըսուի "արքայ իւրեւ" եւս:

թագաւորացունք՝ ընդ հսկողութեամբ հմուտ անձանց կ'ընէին իրենց ուսումը: " Ի տէրու- նեան ձեմարանին շարգանաւս, կ'ընէր Մա- գիստոս իւր վաճարամ որդւոյն (էջ 235), եւ նոյն իսկ Յեմարանի մէջ աւանդուած գի- տութիւնը՝ Յեմարան կ'անուանէ Մագիստոս (էջ 78):

Երկրորդ վկայութիւնն է դարձեալ նոյն ինքն Մագիստոսի, որ կը մեկնէ պատճառ- ները թէ ինչու այսպիսի դժուարանքներն — հանելուկներով կը շարշարէր զվերակոս- վածն զն Սփրատայ ձեմարանին սովորու- թիւնն այս է, այսպիսի "կրթութիւններով կը վարժեցնէին համբաւները: " "Մի ոք, կ'ընէր, զմեզ աղարտել նախատան կաս- կածել վարկցի կարկատել ի վերայ մեր, սակայ նորագոյն լսել մեզ կամ աւելի ինչ, քանզի ի Յեմարանն սովորատային այսօրիկ ուրբանիսն է: Կը ինքնով մանկանցն հոն սորական, (Մկս. էջ 125—6):

6. Մանխիզ = անխալտ: Մեկնուած է ար- դէն. ա. Հոս. 4 եւ 13, Թիւ 10:

7. Մեհննջանք = զարդարանք: Միայն ԱԳ. կը յիշատակէ այս բառը. կը լսեն Երմ. եւ Հրո. Ընծանօթ բայց գեղե- ցիկ բառ մը, որ կազմութեամբն ու նշանա- կութեամբը կը յիշեցնէ Բեհնանդ եւ ա- պարուշու: Մտադիր կ'ընենք ինչ նմանա- ձայնութիւններու. " զի մի մանխիզ մնացէ Դեբերալ Բեհնանք" (Թիւ 5—7):

8. Չանձեալ = ժողովեալ, լամբալ: Կը յիշատակէ միայն ԱԳ. այս նշանակութեամբ, իսկ Երմ. ունի՝ յայնի:

9. Աստուստ = աստէն:

10. յմեստութիւնէ = յմիստութիւնէայ: Ահաւասիկ՝ գաղղ. բառով այն ժաման, որ զմեզ գրգեց իբրեւ երկրորդ շարժառիթ՝ ինչպէս յիշատակեցինք վերը, այս ուսումնա- սիրութեան փորձին ձեռք զարնելու: Արիս- տոփանէս կատակերգական անունը՝ "կերպս ի կերպս, եղած" պահուած գուշակեցինք Մագիստոսեան այս նամակին մէջ, ոչ թէ միայն անկէ փոխառեալ իմաստներուն մէջ (որոնց ուշագրութիւն հրաւիրեցինք այս գրութեանն ընթացքին մէջ), այլ ա-

ռաւելապէս այն պարագային պատճառաւ, որ նոյն իսկ ռոմանի կը յիշուէր Արիստո- փանէս՝ Մագիստոսեան: Ինչպէս հասանք այս եղբակցութեան: Չեռագիրներու եւ սոպագիրներու աղճատեալ ձեւերն էին որ զօրացուցին մեր միտքը՝ մերժելու ամէն ըն- թերցում եւ ամբապէս կառչելու: "յմեստ- փանէ" ձեւին: Նոնոս էջ 62՝ ինչպէս ըսինք արդէն, ունի այս կատակերգակին անունը, զայն պահած է՝ Արիստոփանէս (իսկ մէկ պար- բերակին մէջ՝ Արիստոփանէս) ձեւով:

ՆԲ. ունի՝ ռեստ թփանէ,
Անա. " ռեստթփանէ,
Վինն. " ռեստփանէ,
Մկս. " Ռիսափանէ,
Էմ. " ռեստփանէ,
" տարբ. " ռեստփանէ եւն.

Արդ որ ուշագիր ընթերցողը չի տեսներ Ռեստփանէ անունն հոս. միայն Ա = Ա զընչուած է՝ հաւանականագոյնս՝ զվերակոս (եւ զմեզ) չփոխելու համար: Այս զընչուած հասարակ է արդէն շատ մը ծանօթ անուն- ներու մէջ (Ռատակէս, Ռատամ, եւն եւն): Բայց չենք գտներ յարացական հոյովա- կերտ նախդիրը, զոր աւելցուցինք իմաստին ամբողջութեան համար:

Կայ կարեւորագոյն խնդիր մը. իբր 'յմեստփանէ ձանձեալ (անուած)՝ զար- դարանքներ (հոս) մթերեալներն, մենք չգտանք ամբողջովին: Բայց նոր մեղի չ'ընք Մագիստոս թէ ամբողջապէս հատուածներ ժողոված առած ըլլայ Արիստոփանէսէն, այլ անկէ փոխառած "մեհնանք, ներով" = զար- դերով կազմած է՝ "այս . . . պրոֆանիս րո- լուսացանքն":

Երկրորդ Արիստոփանէսին բոլոր երկասի- րութիւններն հասած չեն մեզի, հազիւ 8—10 կատակերգութիւններ, որոնցմէ՝ վեր ի վերոյ ընթերցմամբ, քիչ շատ "զարդա- րանքներ" տեսանք "մակակիտուած" այս "գամագտականին" մէջ: Գամանակը կարեւր ընէ թերեւս ամբողջովին — Մագիստոս- սի՝ տողաւորող "աթիւրէն", ով ապացուցա- նելու իւրաքանչիւր անհատ զարդը: —

11. Ներառողեալ = ասացեալ, որ կոչի ["մականունեալ"], 11Է հատուածին, 12 թուին մէջ "առաքուալ, մեկնած ենք իբր զբացեալ (= անշուշտ առաջ բառէն), բայց առաքել կը նշանակէ նաեւ ընել, ոգել, բը-

ատուելն զմեմականն (1 օր. ճեմարանն) (Նոնոս էջ 35): Զեղը չէ ձեմարան եւ համալսարան բառերու յատկացում. լեք Երման վրայ խոսելու. ի հոնմ ձաճոյիսէս երկուքս ալ կը նշանակէր:

որոշուել: Ներ մասնին բոլորովն աւելորդ էր հոս, բայց ի՛նչ ընէ Մագիստրոս, Ներերու գարնաւ մէջ ծնած ու սնած է, եւ երբ քիչ մը ընական լեզուէն խոտորեալով բարձր գրել ուզէ: «Անյաղթանան» պէս կը բռնադատուի, կործան, Ներերէ — Ներ-արկուելու... «սը գանգաղիմը Ներ-...» հրաշալանութեամբ մականգրել» (Մկս. էջ 100): Բացէք Մագիստրոսի թղթերն եւ իւրաքանչիւր էջին վրայ՝ պարզ ու բնիկ հայերէն բառին գլխուն կպած պիտի գտնէք Ներ մը... մի մը... որ, որ, որ, — բա, որ, բա, բա, բա, բա, երբեմն երկուք կամ երեք բառի մը վրայ միացած, եւ այս աւելորդ մասնիններով ծանրաբնուած «ցին ու գուն», լեզուն՝ իբր ունի հաւասարապէս կը ծախուէր երբեմն լեզուական — վաճառանոցը...:

12. Ծափրակագեան = պսակեալ, այսինքն՝ «պսակաւոր քանաւատեղծ»: Արմատն է լափէ՛լ զոր կը նշանակեն ԱԳր. եւ Երմ. իբր «ափ», շարք: Տարակոյս չկայ որ պարկերէն կը հնչէ բառը, բայց որ արմատէն, մեզի անծանօթ կը մնայ. գիտենք միայն ܐܦܬܐ, որուն նշանակութիւնն է «մեծ փետուր», փետուր եւ պակ...:

Ամփաբան են ձեռագիրք ու տպագիրները. ՆԲ. ունի՝ շափրակագեանց, Մկս.՝ շափրակագեանց, Վինն.՝ շափրակագեանց, Ան.՝ շափրակագեանց, Ան.՝ շափրակագեանց, Ճշգրտոյնը:

13. Բառացի = փառաւոր, հռչակեալ: Կազմութեան կողմանէ զարմանալի բառ մը, զոր առաջին անարկով պիտի փոխանակէինք Գործի ձեռով, բայց բառից կը յիշատակուի ԱԳր. է, Երմ. է, ՀԲԱ. է, եւ 80^ր գարէն սկսեալ բաւական յաճախ կը գործածուի մատնագրութեան մէջ. այսպէս. «առաւելապէս իմ կամեցեալ երեւեցուցանել (զնոսա) բառից» առ բնաւ ազգաբ. (փոխանակ թշուառականագոյն ազգատուութեանն)» (Նոր. Մատեն. Վննետ. էջ 419). «արտաքին վայելիւք (գործէ) երջանիկ բառից» (Անդ. էջ 431). «փարթամագոյն երեւեալ եւ յոյժ բառից» (Անդ. էջ 442). «էր այրն բառից յոյժ ամենայն պաշտարանք, հօտիք եւ ծառայիւք» (Վարք եւ Վկայ. Վննետ. Հտ. Ա. էջ 422). «Թորժամ առնիցես ճաշ կամ ընթրիս մի կոշեր զփարթամ բառից» (Իրեն. ընդ. Հերձ. = Ղուկ. Ժ. 12 նոյն

խօսքը, էջ 234) եւն եւն: Մագիստրոս ալ կը գործածէ. «ասացի ինչ սիրալիս քեզ եթէ ոչ բարձրացիս քստ մարմնից բառից գոյ» (Մկս. էջ 205). Թէպէտ ունի եւ «Գործի եւ փարթամ» (Անդ. էջ 222—3). «Ներ փառանկ Գործի գեղաշուք, Ներ փառանկ Գործի փառանկ» (Անդ. էջ 60): 14. Փարսեթան = աղտոնիկ: «Փարսեթան = աղտոնիկ, ունի ԱԳր. եւ Երմ.: Տարակոյս չկայ որ այս պարզ բառն իսկ Մագիստրոսի մեծ հմտութեան նշանակ է, որովհետեւ գիտէ թէ Արիստոփանէս կը ճանչցուի ի գիտնոց՝ «հռչակաւոր բանաստեղծ» մը, իսկ համարակներ կ'անուանեն զանիկա՝ աղտոնիկ, աղտոնիկ, այն հեթանոս կատարելագոյն թատերագրութեանց մէջ տեսնուած գարշ ու տղմաթամաւ նկարագրութեանց եւ անսարաններուն համար...: Ճշմտիւ է Եմ. ի գործից ձեռը:

- 15—16. Մակագոյն անխոհից անտիրոցն = խակ[ագոյն] անխորհուրդ մանկանց [անշափահանից]: Թէ՛ «աղտոնից», հոս գործ չունի բնաւ եւ ընդօրինակողներու վրկպան է, ցոյց կու տայ ՆԲ. ի բնագրի, որ ունի «աղտոնից» որ նշոյպէս անիմաստ է այս տեղը: Գաղափարողներու մօքին մէջ ծնած է ապահովաբար այս «աղտոն», բառը՝ նախընթաց ինչպէս բառին ազգացութեամբ: Մագիստրոս «խակագոյն, խակութիւն» բառերը միշտ «հռչակաւոր» համար կը գործածէ. որ. աղ. «Դիւթիցն որ անխակութեան եւ զախմարութիւն» (Մկս. էջ 19). «Ինչպէս ինչպէս մտածութիւն կարացէ զախմարական ինչ աղտոնից եւ կամ կարկատուն բանիւք առաստանել» (Անդ. էջ 24) եւն եւն: Ամբողջական իմաստին համար համեմատէ. «տակաւն ինչորես շարքիցն եւ ինչպէս ինչորես» (Անդ. էջ 111). «առաջի մանկանց եւ ինչպէս ինչ» (Պղտ. Տրամ. Միտոմ, Վննետ. էջ 18). անտիրական տից եւ անխոհից է. (Անդ. էջ 20). «քանզի յոյժ Գործիցն» (= անխոհիցն) եւ անտիրական մտածութեանցն է բաղձումն այս» (Մկս. էջ 8). «որդի Գարմիսիկայ համար գործը եւ միջնաւ տակաւին յառաջիկն ինչպէս ու յառաջիկն հռչակ» (= անշափահա)» (Անդ. էջ 123). «յիմուսն առնիլուն երկով տից» (Անդ. էջ 9). «յառաջիկն մանկանցն ծաղը լեալ» (Անդ. էջ 30). «միջ տակաւին յանտիրական տից...»

(էջ 235). «յառիւթան ախար մարտ էլը»,
(էջ 107): Պարզապէս աւելագրութիւն
են հոս յառիւթան եւ իսկոնքն թառերն,
երկուքն ալ շուրջ մի եւ նոյն իմաստն
ունին¹.

Համոզուած ենք որ տարակոյսի ստուեր
մ'անգամ չ'ընդունիր այս մեկութիւնը. բայց
ի հակառակէն, ուրիշն կամ ուրիշն ուղիղ
համարողներ (եթէ այլ եւս գտնուի), հաճին
մեկնել այս հաստատմանը՝ դուրս գաղափարով:
Մենք անկարելի կը համարինք:

17. Տրամանական = տարածամ [ան-
յարմար] (?) Միայն այս հաստատման մէջ
կայ այս անստորոգ բառը. բառագիրք ու
մատենագրութիւն կը լռեն: Մենք կը փա-
փաքենք տեսնել կամ որոշումն (զոր կը
գործածէ Մագիստրոս էջ 131) կամ որո-
շումով (էջ 237):

Տրամանակի մէջ կը կարենք տեսնել
«տրամանակ = ժամանակ», բառը. բայց որ կը
մնայ անմեկնելի: Տրամանակ-ի կամ որո-
շումով-ի փոխելը՝ կրնայ մեր մեկութեանը
փնտելը, բայց բոլորովին անընդունելի չէ:
Եթէ որոշումով ըլլար, գիրաւ կը մեկուեր,
քանի որ երկու սող ետքը որոշում գոր-
ծածած է Մագիստրոս: Եթէ՞ Մագի-
ստրոսի ըսածին պէս, «հիւանդական զին-
իմացի արամագատութիւն» (Մկս. էջ 131),
այսինքն «մեր գատումը տկար գանձ յայտմ»,
ընթերցողը, մենք մեղադրելի չենք, վասն զի
հարցական նշան մ'աւելցնելով՝ իրաւունք
ունինք Մագիստրոսի արտուտին հետ կրկնե-
լու, «Որտե՞ս իւրե՞մ, շոյ՞ս առե՞մ», (Մկս.
էջ 13):

18. Տղմատիպ անվարժից = Թշուառ ան-
ջարմանգելոց [նղկելի անվարժներու]
«տառն» նշով: Ոմանք՝ Ն.Բ. Վինն. ունին՝
որմատիպ, ոմանք՝ Պկս. Իմ.՝ որմատիպ, իսկ
Անտ.՝ որմատիպ: Թեպէտ որմատիպ, եւ
որմատիպ բառերու տարբերութիւնը շատ մեծ

չէ, բայց Մագիստրոս միշտ որմատի կը գոր-
ծածէ: Ճիշտ մեղի պէս ըմբռնած է այս եր-
կու (որմատի եւ աւելքէ) բառերու շարա-
կցութիւնը՝ չէր. իրմէ անկախ ջանացիք
իմաստ մը հանել այս բառական խրթին տո-
ղէն, եւ երբ՝ ըստ պատահան, նոյն բառա-
գրոց մէջ՝ «որմատիպ անվարժ», շարաքա-
ղութիւնը տեսանք, բնական գոհունակութեան
զգածմամբ մը՝ աւելի հաստատուեցանք մեր
մտաց մէջ, թէեւ այսպիսի զգածումներ՝
քննադատական խուզարկութեանց մէջ նկա-
տողութեան արժանի չըլլան

Մագիստրոս այս որմատի բառը շատ ան-
գամ գործածած է. «որմատի ինչոպիս»
(Մկս. էջ 82). «ի թանձրագոյն մարմնոյս
որմատի ոչ քարշիցեն» (Անգ. էջ 19). «ի
կենցաղական որմատի ծովածուփ ծնորդի ի
բաց կալ» (Անգ. էջ 89, 100). «մի գծա-
մանական որմատի եւ անարգ . . .» (Անգ.
էջ 109). «ի որմատի տաղտկալի մեղկեալք
եւ ըմբռնեալք ի կարինն անարգութեան»
(էջ 178) եւն եւն:

Իսկ աւելքէ բառը կայ էջ 230 այսպէս.
«եւ յաւելքէն իմաստից իմաստաբար-
նական», «անհիմա իմաստուններէ», որոնց
զէ՛մ բնական հակադրութիւն մը ունի Մա-
գիստրոս, կը գտայ. «տղայական եւ անի-
մաստարար վարժմամբ իրբւն զիմաստուն
գօլ կարծեք զնեք», (Մկս. էջ 134), եւ
գիտենք որ այս «կարծարութեւն» նամակին
պատճառն ալ այսպիսի «որմատի աւելքէ»
մըն է:

19. Տղայական տատանումն = մանկական
տանջանք [տատանումն = ծգծգումն]: Այս
երկու բառերը լաւ ըմբռնելու համար, պէտք
է ուշադիր ըլլալ, որ հին Բոյն-Բոյնէն՝ (= տես
յաջորդ թիւը, եւ մանաւանդ հաստատման՝ 13,
Թիւ 3.) իրենց խնամոց յանձնուած տղաքը շա-
րունակ կը՝ «շարժեն, կը տարուբերեն», որ-
պէս զի կրթութիւն: Արդէն Պղատոսի վարչապէս
տուրքեան մէջ կայ գրութիւնն, այսինքն,
«շարժել իրենցը (տես Պղատոս Տրամ. Միոնոս,
Վենետ. էջ 225), ուր կ'ըսուի. «եւ զայս
ինչ այսչափ յայտնեն կամողն» ուսուցանել
զէ տեսնայն մարմինքն ի ձեռն ստանալն»
(= ստանալն) իսկ եւ շարժութեան շար-
ժելով՝ անաշխատ ամենեցուն լինիցին», Բայց
կը շարունակէ Պղատոս իւր խրատը. «եւ
զախտանն (= դաշտակ) հարկեմք որմեկով

¹ Ամենայն բարոյութեանց եւ զարմանքներու
մէջ իմ բառը միշտ այս նշանակութեան կը գործածուի
ուրիշ մատենագիրներէ ալ. «խաղափառն (= խալ մտքի)
խորհրդոց» (Մկս. էջ 17). «քանզի մանուկ տղայ էր եւ
խալ» (Անգլոս. Գ.Պ. 1851, էջ 69). «խալիկն ահառու-
թիւն իմաց» (Ատ. Օրբելեան, Պարբւ. 1859. Հտ.
Բ. էջ 254). «երեստարգական խալութեան» (Թ. Արծր.
Միջք. 1852, էջ 280): Ներքին եւ արտաքին այսչափ
վիպութեանց վրայ հարկ չենք տեսնիր յաւելուլ՝ որ դա-
սական հայերենի ալ յատուկ է այս խալ բառը:

օրինք՝ ղեկավարելու առ ազգայնական եւ առ տա-
ճարի եւ կամ ընտանիքի միշտ բերել, մինչեւ
բաւական լինիցին եւ հնարաւորք լինիցին կալ
կանխուն՝ եւ մինչեւ քառասուն իսկ գործա-
ծելու համար՝ զօրաւոր ըլլաւ եւ դայեակ-
ները, եւ ոչ միայն անոցիւղ (Անդ.)։ «Յղոց
այս տարուբեր շարժումն կ'երեւայ թէ հին
Յունաց քով մեծ կարեւորութիւն ունէր,
վասն զի Պղատոն նոյն իսկ կը պահանջէ որ
— գիշեր ու ցերեկ ըլլայ այս շրջանը եւ
— բնականը՝ եթէ հնար էր, որպէս իշու շր-
ջելու, որպէս նա ի վերայ մկանաց ջուրց»
(Անդ. էջ 226)։ Եւ նմանութեամբ մըն ալ
տակի որոշակի կը յայտնէ իւր միտքը.
«Քանզի յորժամ կամփիցն նընցուցանել
զգո՞ւարանիցին ի մանկանցն, մարքն ու
նախաբանութիւնն ոչոք մարդոցն են, այլ զներ-
հան՝ շրջան-ձեւն առ գիրկն իշու հոտնելու
(= տատանելու), եւ ոչ լուծիւնն այլ
վերգիչն . . . այսպէս շրջան-ձեւն պար-
նա երաժշտովք վարելովք» (Անդ. էջ 227)։

Այլուստ ծանօթ է Մագիստրոսի այս
տիտան — դայեակներու պայտմը, զոր կը
յիշատակէ «ուսմիներու առաջներու» մէջ
(Մկ. էջ 143). «Եւ ոչ Գլոսիւն է Ի-
րաւէ՞ զմանկունն (= մանկանց) թղը տան
զի թուլացնին»։ Թէ այս «տատանումն», իբր
«տարուբերանք», իւր խառնութեամբ՝ իրա-
կան տանկանք, տուայտանք կ'ըլլայ, կը յի-

Նկատելու, որ «ժողովրդական» եւ մանկավարժա-
կան փորձերու միշտ շարժական, կրթութեանց շար-
նակութիւնը չհասցնողներ, կարգաւոր են Պղատոնի այս
շրջանը։

A propos! Պղատ. Յրատարկութեան այս հատորին
մէջ էջ 227, հրատարակին ծանօթութեան մէջ ԽՈՐՈՎ-
ՅԱՆԴԱՆ ԲՈՒՆ ու նշանակութեան լինողը բնութեւ, վրան
զի նախ յաւանքն ԽՈՐՈՎՅԱՆԴԱՆ բառ վրայ, այլ պիտի ըլլայ՝
Ինչպէս բնագիտն ունի ԽՈՐՈՎՅԱՆԴԱՆ — ԽՈՐՈՎՅԱՆԴԱՆ, որոնց
պատման էր ԽՈՐՈՎՅԱՆԴԱՆ ԽՈՐՈՎՅԱՆԴԱՆ, համարեալ
«կարգաց» (Հոն՝ մայր (Մատակարար) առ աղային ղեկավար-
ութիւն (1 օր. գիրքաւորութիւն) եւ ղեկավարութիւն կարգաւել եւ ղե-
կավար թնայեալ առնել . . . զի մի՞ գիտարգէ զորոտն (հայր
Մատակարար) զի զորոտն մանկանն եւ առեալ կանոնից
զնա, (Նոնոն, էջ 3-4)։ Երեւոյք է՛նը կրնայ նշանակել
հայր հրատարակին իբր «ԽՈՐՈՎՅԱՆԴԱՆ» առնալ նշա-
նակութիւնը. ԽՈՐՈՎՅԱՆԴԱՆ բայը կը նշանակէ «պիտարութիւն»,
մոլել, կործանողներու պէս յափշտակութիւն, զմայլել, ի-
րաւորութեան (Նոնոն՝ 82) հետեւող Մագիստրոսի բա-
նաւաղները որով բառերն իրենց բնական ձեւերն ու նշա-
նակութիւնները կը փոխեն, պէտք չէ հետեւողներ
գտնել . . .

շատակուի Մագիստրոսէ. «Հայայիսի տեսեալ
ուրիշ Խորհուրդաւոր տատանման (= ի
վերացեալ մտք), (Մկ. էջ 121). «առ-
կաւին տոկոս ի ըրմից Խորհուրդաւոր (այս. դա-
տանական) կենցաղում (Հիւրաց վրայ կը խօսի),
(Անդ. էջ 147) «քանզի ի սմա սակ՝ Հեր-
մես ակնարկութեամբ (mit den Augen
blinzeln) Խորհուրդաւոր (այս. դա-
տանական) (Մկ. էջ 207). «Խո-
տացուցանէ զմեզ յայնպիսունք Խորհուրդա-
տանել կենցաղութեան» (Անդ. էջ 121)։

20. Տիտանեաց մանկաստանիցն = ման-
կաստան դայեակներու։ Նախնական թուին
մէջ մեր գրածները կը մեկնեն ըստ բաւա-
կանի թէ որոնք են՝ մանկաստան տիտանները.։
Բայց կան ուրիշ տեսակ տիտաններ ալ. Մագի-
ստրոս կը ծանօթացնէ մին. «Ոմն անուն Պիտո-
տիկէս ի պաշտոնս տանէր Դիոնիսեայ ի տա-
ճարին Պաղոնի որդւոն Սրամագդայ, իսկ ի
տաննը (= ձանձը?) երգէր օրհնութիւն Դիո-
նիսեայ եւ անէն» Տիտանիցն, իբրեւ թէ պատ-
ճառ եղեալնցաւ (այսինքն՝ տիտանեաց) Դիոնի-
սեայ յօշոյն, զոր մինչդեռ տակաւնն ձառ-
ողն էր, խարամը պատրանայ» (այս. էջ 233),
զոր գրեթէ նոյն բառերով կը յիշատակէ եւ
էջ 79, միայն յիշատակելով եւ «Տիտան-
ներու շարժումն տանելովը»։ Այս դիցաբա-
նական զրոյցին ծանօթ է Մագիստրոս եւ
Նոնոնէն (էջ 75)։ Այս մանկագիտոր
աղայապաշտութեան ուրիշ մէկ դէպքը կը
յիշատակէ Նոնոն էջ 8 եւ 80։

14—20 Թուերու բովանդակութիւնն է.

«Իսկ անխորհուրդներու անբարձր այս
տաղանտութիւնը՝ թշուառ տգէտներ՝ ման-
կաստան դայեակներու աղայական տան-
ջանքներ կը համարին»։

21. Տիտանական տառի որակը = տիրեցու-
ցիւ խօսքի տեսակները։ Տիտան Խոր-
հուրդաւոր իբր՝ տիտու խօսք, ինչպէս կայ
«մարգարէական տառ»։ «Բարբառել բան
տիրական եւ սգաւոր», (Հր. Բ.) Մագիստրոս
ունի այս բառը էջ 121 «Խորհուրդաւոր
հոգի», ձեւով։

Որի՞ կամ Խորհուրդաւոր իբր գոյացութիւն,
տեսակ, նիւթ են. շատ սովորական է այս
դարբերու հայերէնին։ Մագիստրոս՝ հաւա-
սարարպէս երկուքն ալ կը գործածէ. «այս-

պէս որոշուին ան ախտի թանձրագունից մարմնոյ եւ մաղձոյ ապիտակ որոշի հասեալ», (Մկս. էջ 68). «զնորայն գոյնստ անդանձազ ի մէջ իրաւացի ընկալցի որոշուին անանդատ ախտ», (Մկս. էջ 51): Իսկ երբեմն իբր իւր-իւր, էութիւն՝ հակադրութեամբ յետ. «տեսանեմ որոշուին եւ ոչ ըստ յետ», (Անգ. էջ 71), թէպէտ յորոշուին ի ի տրամագրութեան ախտ», (Անգ. էջ 81). «այսմ տուր ինչ առ այս սուգ ինչ իմաստասիրել որոշուին ի քեզ (= զուրկութեանց)», (Անգ. էջ 204). որուն յայն ալ ունի Մագիստրոս «եւ յարեմէ ինքեան որոշուցեալ զնա որորակա», (Մկս. էջ 79):

22. *Տարածաւից* = *Տեղագտելից* [իւսիդաւից] : Միայն զինն. կը խտորի միւս ներքեւ եւ ունի «Գործարկելն» :

23. *Ստորաստիծիւն* = *մեկնութիւն* : Ստորաստիծն բառին ծանօթ նշանակութիւններուն երկրորդը կ'անուանք, որ է իւր-իւր, քոչ-քոչ, լուսնորոշիւն, յն. ἀποφασισ : Հիւս. ունի յն. բառագիրքներուն անծանօթ բառ մը՝ ὑπογορευσις¹ : — Այս նշանակութեամբ կը նշոյնայ «որոշուց» ինչն բառին հետ : Մագիստրոս ունի (էջ 95) «ոչ կամիմ սակց գործուի որոշուին», հոս պէտք է հասկնալ՝ «համառօտ մեկնութիւն», վասն զի քիչ մը վերը կ'ըսէ. «... զպատճառ հնգեկան աստացուք, եւ զայլն թողցուք, զի ելլելու գործ է զաստիծիւն», այս իմաստով գործածուած է (էջ 122). «քանզի սիրելի է քեզ միշտ որոշուցեմք շատեալ», իսկ էջ 110՝ ունի «որոշուց» ինչն. «այսքեկ էին ըրն որոշուց» ինչն մանկական անտիռութեան կամ՝ անտեղեկութեան» (նկարկուի կ'ըսէ) :

24. *Անտինել անվարժից* = *զարհուրիլ (?) անվարժներու* : Չկայ այսպիսի բառ մը բովանդակ (Կիւ ծանօթ) հայ մասնագրութեան մէջ, եւ սակայն առաջին ակնարկութեամբ շատ ընդունելի ձեւ մը ունի այս բառը : Եթէ «անտինել», ըլլար, դիւրաւ կը մեկ-

նուէր : Ստիպուած ենք շարունակել նշանակութիւնը տալ՝ հարցանալով մը, իբր ենթագրական, բայց ոչ շատ անդունելի : Դրդուած ենք այս կարծիքն ունենալու Պղատ. Յրամ. Մինովս. (էջ 228) մէկ հաստատեմէն. «... իբրու ամենայն հոգի ընդ շարունակութիւնս ի միասին գողով է որոշուին, մանաւանդ թերեւս շարունակեալ սովորեսցի լինել. եւ զայս ինչ ամենայն որ թերեւս ասիցէ զնիւթութեան կրթութիւնն եւ ոչ որոշուին», Այս մեր՝ պարզապէս ենթագրութիւնը, կարծես հաստատել կ'ուզէ Մագիստրոս «անվարժներ եւ հեղգից միւսն մանկանց», (Մկս. էջ 237) խօսքովը, եթէ առնուրդ մէկնէ (է պիտիւնէ [Ոսկ. Պ. Պ. էջ 89]) նաեւ իբր արդիւնք վիճի եւ առաջիկ : —

Այս վերջին հաստատման ձեւացեալ բառերը մեկնութեան չեն կարծիք : Ուրեմն 21 — 24 թուերու իմաստն ալ այսպէս կրնանք կազմել. «(Այս . . . տաղասացութիւնը . . . կը համարին) դանդաղաբաններու [համար] տիրեցուցել խօսքեր [ու տեսակներ], շատերու՝ մեկնութեան մրցումներ, անվարժներու՝ սարսափ, տգէտներու եւ հեղգացեալ ծոյրերու՝ ձանձրոյթ» :

Հասանք «Գամաղատական», վերջին բառին : Բայց վերջապէս չգրած պիտի ուշադիր ընենք ընթերցողն՝ այս վերջին հաստատման բառապատկերուն, ճշմանաւ բառէն սկսեալ՝ բառերու մեծագոյն մասը քով կը սկսի, եւ Մագիստրոս նմանաշանութեամբ սկսաւ եւ նմանաշանութեամբ կը վերջացնէ այս զարմանալի նամակը : —

Մեր վերակազմած բնագրին վրայ աւելի որոշ գաղափար մը տարու համար՝ ամբողջ նաւ մանկ յառաջ կը բերենք, համեմատելով Պր. Կոստանանցի բնագիրը մեր կազմածին հետ, եւ գրաբարի հասկացողութեան զգուարութիւն ունեցողներու դիւրութեան համար ուրիշ աշխարհարարի կը թարգմանենք :

¹ Պիտի ըլլա՞ր «որդեք» ὑπαγορευσις, ինչը համարեալի հաստատել թէ ուղղագրութեան, թէ շեշտին եւ թէ իմաստին համար :

Պր. Կոստանեանցի բնագիրը.

Մեր վերակազմած բնագիրը.

1.

Գումագտական գեղանաւմ՝ շոնացեալ՝ քեզ յայդմ՝ պատանեալ տառի, տարակիյս տատանական տրոշիլ գտար-բեղունն կասկածանս՝ տորքանելով վեւե-ռազոյն իմս ամենալ, լարծական փայա-ռութեան անկառուցական վաղից ան-սիթեցը:

Գումագտական գեղազանաւմ՝ շոնացեալ՝ քեզ յայդմ՝ պատանեալ տառի, տարակիյս տատանական տրոշիլ գտար-բեղունն կասկածանս՝ տորքանելով սեւե-ռազոյն ի մի ամենալ, լարծական փայա-ռութեան անկառուցական վաղից ան-ընթացը:

Թ-բ-գ-հ-ն-թ-լ-ն-: Բ-բ-լ-ն-թ-լ-ն-: Ե-յ-ն-ա-ն-կ-ի-ս-մ-ը-ք-ե-զ-ն-հ-ն-ա-կ-ո-ւ-ն-ել-ով-՝ յ-ա-ղ-թ-ա-պ-ան-ծ-կ-ը-հ-ն-թ-լ-ն-ա-ն-ա-մ-: Հ-ա-տ-մ-ը-այ-լ-ն-դ-ա-կ-կ-ա-ս-կ-ա-ծ-ն-ե-ր-գ-կ-ը-փ-ա-ր-ա-տ-ե-մ-: Ի-ր-ը-լ-ար-ծ-ն-ը-ք-ա-ր-ի-մ-ը-վ-ը-ա-յ-՝ անհաստատ ու սպլթաքող քայլերդ՝ լ-ա-մ-ը-ս-ր-վ-ն-ց-ն-ել-ով-՝ կ-ը-հ-ա-տ-ա-տ-ե-մ-:

2.

Բարբառական աշխուրթեամբ փա-րագրական պոռնետեալ տարակացուցա-նեմ՝, զի տարփասցիս տարախորհ, քանզի տրամադատական իմ՝ տախտակ տողո-րեալ վարժ խուզման անխորհ, բանզի կուպանեալ ծխողնի:

Բարբառական աշխուրթեամբ փա-րագրական պոռնետեալ տարակացուցա-նեմ՝, զի տարփասցիս տարախորհ, քանզի գտրամադատական իմ՝ տախտակ տողո-րել խորդ խուզման անխորհ, բանզի կուպանեալ ծղղնի:

Թ-բ-գ-հ-ն-թ-լ-ն-: Բ-բ-լ-ն-թ-լ-ն-: Բարբառական աշխուրթեամբ շարագրելով կ-ը բանաստեղծեմ, [ե-զ-ք-ե-զ] կ-ը շիթեցնեմ, որպէս զի տգիտաբար կարօտ մնաս. վ-ան զի այս իմ իրաւացի հատուածս հասկնալը՝ քննողին համար (ալ) գ-թ-ու-ար-ին ու անբմոռնել է. ինչու որ՝ [մանուածապատ] դարձումներով կ-ը մոլորցնէ [կ-ը շուարեցնէ]:

3.

Խոկապէս իրածել եւ իրողնարար ժտել ժամարունակ զօշոտէ, զի գեղեւալ գետեղի. եւ ափու եկն քեզ եկեսիկէն, սակայն ոչ ետեկնեսցիս. նարազատ րստիտող կրքեմս մեզ պատանեալ որո-նեմ սուղ:

Խոկապէս իրածել եւ իրողնարար ժտել ժամարունակ զօշոտէ, զի գեղեւալ գետեղի: Եւ ափու եկն քեզ եկեսիկէն, սակայն ոչ ետեկնեսցիս: Հարազատ ոտխոշն կրքեմս մեզ պատանեալ որո-նեմ սուղ:

Թ-բ-գ-հ-ն-թ-լ-ն-: Ըստ իմաստին խորհել եւ զայն իրապէս հասկնալ՝ անկարելի է, որովհետեւ ծ-ա-ծ-ու-է-է [անոր միտքը]: Չարքարուիս պիտի, բայց պիտի չկարենաս լուծել: Ա՛վ ճշմարիտ բամբաստող, խոնարհեցուր [հպարտ] գլուխդ:

4.

Գոգրումական գոնիալէն, ըստ ո-րում՝ ոգէ Հոմերոս, ի գէմն մեմարանի, մմղմնելով մոյի սուսցեալ մամանչաւտ, այլ մեզ մակառ իմրիականն միւնչ ել, քեզ տմախիզ:

“Գոգրումական գոնիալէն”, ըստ ո-րում՝ ոգէ Հոմերոս, “ի գէմն մեմարանի”, մմղմնելով մոխառոցեալ մամանչաւտ. այլ մեզ մակառ իմրիականն միւնչ, եւ քեզ մմախիզ:

ԹԻՐԿԻՆԻՆԻՆԻ: «Բազմութեան առջեւ Հրապարակաւ խայտառակ [պիտի ըլլաս]», ինչպէս ճշտօրէն կ'ընէ Հոմերոս սրամիտ խօսքերով գեղեցկարանելով. բայց մեզի յայտի է [նամակին] խօսքերուն իմաստը, իսկ քեզի՝ գաղտնի, տարակուսական ու միմիս:

5.

Ոյնք ստանձնեալ ողջախոհիմ ուղիագունեալ, պատ առեցեալ յՆլաղէն ըստամաղութեան քո ըստարուում, ցնցեցից փաղպիական:

Ոյնք ըստանձնեալ [եւ] ողջախոհիմ ուղիագունեալ, պատ առեցեալ յՆլոդէն զստատաղութեան քոյ սլնարուում ցնցոտեցից փաղպիական:

ԹԻՐԿԻՆԻՆԻՆԻ: Ի Հոգւոյն [սրբոյ] օգնութիւն գտնելով՝ զօրաւոր եւ լուսամիտ պիտի հանդիսանամ. [եւ] քու ստախօսութեանդ ծածկոյթը Հրապարակաւ պիտի պատուեմ [զքեզ քօղազերծ պիտի ընեմ]:

6.

Բախմանակ եղանիմ՝ փաստողիդ թէրէք զթրողակութիւն տրոհիցես՝ ննթաղընցից վճռական արգօք, յարքունս զքեզ ձգեալ եւ համոզեալ ի հուսկիցն կարծիսդ:

Բուժմանակ եղանիմ՝ փաստողիդ, թերէք զթրուշակութիւն տրոհիցես՝ ընթաղընցից վճռական արգօք. յարքունս զքեզ ձգեալ եւ համոզեալ ի հուսկիցն կարծիսդ:

ԹԻՐԿԻՆԻՆԻՆԻ: Բծախնդրիդ կը խոստանամ՝ եթէ անպիտանութիւնդ մէկդի թողուս, [թէ] յայտնի եւ լուսաւոր խօսքեր պիտի ուղղեմ քեզի. խելահաս պիտի ընեմ զքեզ եւ յետին տգիտութենէդ պիտի ազատեմ:

7.

Մատիւր դու առ մակազրութիւնս անմոմիզական, միտելով մագոյն եւ զմականեալ քքաւք առ մարգ, յորում՝ յուզում՝ յարարիուն:

Մատիւր դու առ մակազրութիւն անմոմիշական միտելով մագոյն եւ զմակականեալ քքօք՝ առ մարգ, յորում՝ յուզում՝ յարարիուն:

ԹԻՐԿԻՆԻՆԻՆԻ: Երկու գոց աչքերուդ թեւեր կցելով՝ անգանդաղ մերձեցիր այս գրութեանս, հրահանգեալովն՝ որոնց մէջ շատ խոր մտքեր կան:

8.

Աժխորեալ արտասանեմ՝ զղատարկակեաց գիր յանգականդ, զի զոփեսցէ թառ արինող թինոսեանդ ներդիմեա գժտեալս:

Ախորժեալ արտասանեմ՝ զղատարկածեաց գիր յանգականդ, զի զոփեսցիս: Թառաւիւր իրենող թինոսեանդ, ներդիմեալ գժտեալս:

ԹԻՐԿԻՆԻՆԻՆԻ: [Գու] թշնամաբերուդ դատավճիռ՝ այս չափաբերական գրութեան յայտնելու կ'ախորժիմ, որպէս զի մտքովդ չարաբուխս: [Ո'վ ինք զինքդ] ի դուր փիլիսոփայ կարծիդդ, մեկնէ՛ առաքարկաներս:

9.

Գետտրասու գրէ իցես խորթաբար ե-
ռանկիրնեայ աղահատեալ կառաշմամբ:

Իկէն գետտրասու հոգտեսլ ըմբար-
հակեալ կրկողանս, սակայն ոչ մակ-
թեւիս ապուսեալ միայն աճիւնիցն ծառ-
ման:

Գետտրասու գրէից ես, խորդապար ե-
ռանկիրնեայ ողախտեալ կառաշմամբ:

Հիկէն գետտրասու հոգտեսլ ըմբար-
հակեալ կրկողանս. սակայն ոչ մակ-
թեւիս ապուսեալ միայն աճիւնիցն ծառ-
ման:

Թարգմանիչ: Եռանկիրնեայ պարելով ու կրկաւով գաղթող կռուներու որսորդ ես:
Որսորդի պէս կը ծածկուիս եւ ազատ համարձակ կը քարդարանես. բայց պիտի չյաջողես եւ
[քթիդ բերնիդ վրայ] թաւալցւոր գետին պիտի փռուիս:

10.

Իրագեկ զինէն ծանեայ, լիցիս
ի րաշ ի կարծրակուռ առասուլթան
ի բր թ թնատէ եւ ի կէս դակոնդակէ վա-
րատեալ անհպելի համըդեռ կարծե-
ցեալ:

Իրագեկ զինէն ծանեայ, զի լիցիս
իքալի [ի] կարծրակուռ առասուլթան,
իքրի կենատէ եւ ի կեսուայ կոնդակէ վա-
րատեալ, անհպելի համըդեռ կարծե-
ցեալ:

Թարգմանիչ: Հաստատ համըդեռ եմ թէ՛ նետէ ու նիզակէ զարնուածի մը պէս ողբալի պի-
տի ըլլաս այս դժուարահասկանալի խօսքերուս մէջ. [գուն որ] անյաղթելի հակառակորդ մը
կը կարծէիր ինք զինքդ:

11.

Ստորոգեալ քեզ զքողոստիկոսեան
փաքնակապէս ոգեցից. ոչ իբրու տար-
քեղուն, այլ տրամակոչ փատ ողանալ ի
շորթել ի ներկայից մակացութիւնս նե-
րում՝ նպաստ եղելոց առ ի մէնջ առո-
գասցիս:

Ստորոգեալ քեզ սքողոստիկոսեան
փաքնակապէս ոգեցից, ո՛չ իբրու տար-
քեղուն, այլ տրամակոչ, փատողանալ եւ
շորթել ի ներացիկ մակառութիւնս՝ նե-
րում՝ նպաստ եղելոց առ ի մէնջ, առո-
գասցիս:

Թարգմանիչ: Ոչ անտեղի կերպով, այլ պատշաճօրէն՝ գիտնական անունը պիտի տամ՝ քեզի,
[եթէ] քեզի իբր նպաստ առաջարկած պիտանի մեկնութիւններն իմաստասիրելու եւ լուծելու
[չափ] քաջանաս:

12.

Տարփիմք ցանգ տածել եւ պատըզ-
բայել եւ բուծել, զի քաղածեալ բեկտե-
ցին բակտերեալ զլեզուն զնդակին ի
ստաղին:

Տարփիմք ցանգ տածել եւ պատու-
փայել եւ բուծել, զի քաղածեալ բեկտե-
ցես՝ բակտերեալ, զլեզուն զնդակին ի
ստաղին:

Թարգմանիչ: Կը փափաքէիք միշտ դարմանել, հոգալ ու անուցանել, որպէս զի պատկառելով՝
բազմութեան մէջ բերնիդ լեզուն բռնես:

13.

Ռատնագոյն յայտմ՝ եռափայ ախորժիմ՝ տիտանիլ դուստիմալ յարաբրութեան յարատեւանալ եւ ընծեռել ներծրաքար նեցուկ զկրթմունս եւ ոչ ծաւրիմ մնախնով, զի մի մախ եղեալ եւ ծիրեալ մեղկեցիս:

Ռատնագոյն յայտմ՝ եւ ուտիայ՝ ախորժիմ՝ տիտանիլ եւ ուստիմալ յակրարութեան՝ յարատեւանալ, եւ ընծեռել ներծրաքար նեցուկ զկրթմունս: Եւ ոչ ծաւրիմ մնախնով, զի մի մնախնով եւ ծիրեալ մեղկեցիս:

Թարգմանութիւն: Քեզմէ աւելի քաջ ու հակա ըլլալով՝ կ'ըզեմ սորվեցնել եւ քու յօժարութեանդ օգնելու [մէջ] յարատեւել, եւ ձրիաբար կրթել զքեզ [հրահանգներով]: Ոխակալութեամբ չեմ ընկճեր, որպէս զի [գրածներուս] անտեղեակ մնալով՝ լծուառ ու եղկելի չըլլաս:

14.

Ողիմպիական մրցանակ ուղղակի տեմք, զի ուռնասցիս, եւլոյդ ի նիշդ աւորական տողորից տնչամ քեզ տրամակայեալ փարթար գտարրումս. շաղապատեալ շաղաշարտի տրամաքանիցիս տերէկովկացի զկացարդական տիւռռնական օտարաւրէպ կորքամիցն Արտեմական քազնին զիսկութեան. ոգեւ մեզ սեւեռագոյն, զի ծաւնայց հիթէ սուղ փաղփեալ քոյ, փանաքիւտաց փարաւարթեալ զոս, զփաստ քո վիպասանութեան:

Ողիմպիական մրցանակ ուղղակի տեմք զի ուռնասցիս, եւլոյդ ի նիշդ աւորական տողորից: Տնչամ քեզ տրամակայեալ փարթար գտարրումս: Շաղապատեալ շաղաշար[ի] զրիւք տրամաքանեցես՝ [զ]տաւրոս — սկիւթացի զկացրդականն տիւռռնական օտարաւրէպ կորքանիցն Արտեմական քազնին զիսկութեան: Ոգեւ մեզ սեւեռագոյն զի ծաննայց, եթէ սուղ փաղփեալ փանաքիւտաց, փարաւարթեալ զոս, զփաստ քո վիպասանութեան:

Թարգմանութիւն: Ողիմպիական մրցանակ կը սահմանենք [կը խոստանանք] որ զարգանաս, դուն որ նշանակ եղած [կը տառապիս] մրցական տագնապներու մէջ: Կը փափաքեմ որ գոնէ էական մասերն խելամտօրէն ըմբռնես: Միաշար հիւսուած խօսքերով արձակի վերածելով զքեզ [ինծի]՝ Արտեմայ մեհենին [մէջ] տաւրոս-սկիւթացի բռնաւորական հիւրասպան զուհեբու պատմութիւնը [համառօտիւ]:

15.

Սխրալի սաթկերով վերլուծական ուղիամեմ՝ զգուշացուցից քեզ չու ի քարգոնոսական նպատ. զի մի մախիզ մուսոցէ մթերեալ մեհենչանք ծանծեւ աստուտ. Ռիսափանէ ներ առողեալ շափրաղազեաց րառացի մի համըսկաց փարաքեան այս խակագոյն ազովիցն անտիոցն տրամանական տաղասուլթեան տղմատիզ անլարժիցն վարկեալ տղայական տատանումն տիտանեաց մանկասպանիցն տխրական տառի,

Սխրալի սաթկերով վերլուծական ուղիամեմ՝ շաւոր զգուշացուցից քեզ չու ի քարգոնոսականն պատ. զի մի մախիզ մուսոցէ մթերեալ մեհենչանք ծանծեւ աստուտ յիմետտիանէ՝ ներառողեալ “շափրակազեաց քառացի,, ի համըսկաց” “փարաքեան,, այս՝ խակագոյն անխոհիցն անտիոցն տրամանական տաղասացուլթիւն տղմատիզ անլարժիցն վարկեալ տղայական տատանումն տիտանեաց մանկասպանիցն, տխրական տառի

որակը տարածամիցն եւ միցումս ստորաստութեան հոլովիցն անտինել անվարժիցն եւ տաղտկանալ տգիտացն եւ դանդաղականն ծուլաց:

որակը տարածամիցն, եւ միցումս ստորաստութեան հոլովիցն, անտինել անվարժիցն եւ տաղտկանալ տգիտացն եւ դանդաղականն ծուլաց:

Թարգմանիչն: Այդ սքանչելի բացատրիչ աղբրով լուսաշաւիչ ճամբայ մը ցոյց պիտի տամք զեզի՝ դէպ ի ճեմարան, որպէս զի ախոյալ չմայ հոս դիզուած՝ զարգարանքն, որ առնուած է ժողովուած է Արիստոփանէսէն, որ կ'անուանուի "հռչականուն բանաստեղծ", իսկ համարակներ՝ [կը կոչեն զինքը] "աղտեղի", [այս զարգարանքն է] խաղափառ անխորհուրդներու անշարմար այս տաղանացութիւնը, [զոր] թշուառ ազգանքի կը համարին՝ մանկասպան դայտակներու տղայական տանջանքներ, զանգաղափառներու [համար] անբեղոյցիչ խաղեր, շատերու [համար] մեկնութեան [կարօտ] միջոցներ, անվարժներու՝ սարսափ, ազգանքերու եւ հեղգացեալ ծոյլերու [համար] ձանձրոյթ:

4. ԳԱՐՈՐԷԼ Ժ. Ա. ՄՆԷՆԴՐԱՅԵՆԸ

Վ Ե Ր Զ

Յ Ե Ղ Ա Գ Ր Ա Վ Ա Ն

Ժ Ա Ն Օ Թ Լ Ա Գ Ր Ա Ն Թ Ի Ի Ն Ի

ՍՏՈՐԳՈՒՄ ԳՈՐԾԱԲԵՆՆ

ԵՐԵՄԻԱ ԶԵԼԵՊԻԻ ՔԵՆՍԻՐԻՆԵԱՆ

Գ Լ Ա Ն Ի Ն Ա.

(Երբեմն ինչպէս ի գրէ):

Սոյն թուականները կը յայտնեն թէ Ս. Նիկողայոս եկեղեցին 17րդ դարու կիսուն կանգուն էր արդէն, բայց կը հաւատամ թէ ակաւելի առաջ շինուած էր այն:

15րդ դարու հայ բժիշկ Ափրտովաթ Ամասիացին, որ իր Սաղմոսին Յիշատակարանովը միակ աւանդին եղած է ցարդ, թէ իր ատենը Կ.Պոլսոյ մէջ հայերն ունեցած են՝ ինչպէս ասանք զերեւ, Ս. Աստուածածին եկեղեցի մը, միակն է դարձեալ, որ կ'ուսուցանէ մեզ, թէ նոյն ժամանակն ունեցած ենք հոն նաեւ Ս. Նիկոլայոս անուն եկեղեցի մը:

Երկու թանկագին Յիշատակարաններ ունինալ գրած, մին 1474ին՝ իր Գիրք ռամկական անուն երկին մէջ, եւ միւսն 1478ին իր Անգիտաց անպէտ հոյակապ բժշկարանին մէջ ահաւասիկ անոքը:

1. Ի կաթողիկոսութեան Տր. Սարգսին եւ եւ ի հայրապետութեան. Տր. Եղեղիմայ արհի եպիսկոպոսին ի մայրաքաղաքն ի կոստանդնուպոլիս ընդ հոգնեալ Սրբոյ Նիկողայոս քանդակարտին, եւ ի թուա-

կանութեան Հայոց Զիտ. ամի (923 + 551 = 1474) ի մայիս ամսոյ ըւսմայեցոյ ԻԶ աւրին. եւ Թարգմանեցաւ գիրքս լուսավորական ի տոմարի լեզվէ ի Հայ լեզու, ձեռամբ անպիտան եւ անբանաստեղծ ՍԵՂԱՔԻՆԻ ԲԵԼԻՆԻ: Եւնի:

2. Օրհնեմք զարարիչն ձեռ թէ կամ զքանի կատարէ: Գրեմք զգեղեցուն անուանքն, ըզիտ ի յայտուրենէ որ է բժշկաց արուեստն եւ բառեր ի յարաւթի: Աւարտի սա հինգ լեզուաւ, զհայոց թովականն ԸՄԻ (500 + 20 + 400 + 7 = 927, 927 + 551 = 1478):

Ի ժամանակին Թագաւորութեանն Իմպերատոր ազգին սարակինասաց, ի յազգէն հազարու, որ նաւաղեալ էր Թագաւորութիւնն Յունաց, ի մայրաքաղաքն ի կոստանդնուպոլիս՝ որ անխաղա եւ անասան կենան այն քրիստոնեայցն որ ի անդ բնակեալ են:

Ի Թագաւորութեանն Սուլթան Մուհամմադ խանին, եւ ի կաթողիկոսութեանն Էրմիսնին, ան Սարգսին, եւ ի հայրապետութեան ի մայրաքաղաքն ի կոստանդնուպոլիս ամ Նիկողայոսին, եւ ի թղին Հայոց Զիտ (927 + 551 = 1478), առ դրան Սրբոյ Նիկողայոսի քանդակարտ հայրապետին: Թարգմանեալ սա այս գիրքս, մեկնիչ գեղեցուն զարուրութիւնն ի բազում զինքն այլ ազգաց, ձեռամբ Թագաւոր եւ անպիտան եւ անբանաստեղծ ՍԵՂԱՔԻՆԻ ԲԵԼԻՆԻ: Եւնի, իշատակ իւր եւ Խժ քրիստոնէից, եւ որ կարգան զան կամ օրինակեն յիշեն հայր մեղքին մի, եւ քն յիշէ զիւրեք ի միւս անգամ գաւուսան. ամէն:

1. Ափրտովաթի՝ Անգիտաց Անպէտիկ այս Յիշատակարանը մեր մէջ եւ առաջին անգամ ծանոթացուցած եմ 1880ին Bibliothèque nationaleի հոյ բժշկական Զեռագիրներուն վրայ զարգարան առ ռեպուբլիկաններու մէջ (Երեւանի Կ.Պոլսի Զ. ամի, թիւ 1730, 31, 33, 34 Հովա. 1889): 1895ին ալ հրատարակեց զայն Է. Յաւանթ (Մոսք. Տոպոլ. Հայ. Զեռագիրաց, մեկնեալ 1895 թ. 198):